

Li Rantoele a 25 ans

LI RANTOELE

Li Rantoele

BEA-TINS 2021 - L' 97

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes eplaideye
pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del
Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM),
avou l' aspalaedje del Federâcion Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d'la Hête, 19, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3€ à l'imero; abonmint poèn an éndjolle 5€, papî 12€ - les deus 15€ - à conte IBAN BE74068220430507, BIC GKCCBEBB

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécou-pure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegn-reye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwêye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée). Mins eto, padecô, e sistinme Feller.

Les mwaissès modêyes des tecses des oteurs k' ortografièt e Feller sont rcopies asteure sol waibe « Wikisourd ».

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di leus scrijhaedjes et les tchoezixheus d' desséns, des abondroets di leus radaptaedjes.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele (rifondou et mwaisse modêye) sont metous dizo libe licince CC-BY-SA 4.0.

Insi, i pôront esse rimetous sins rujhes sol novele waibe di tecses « Wikisourd », et rashonnés sol pådje del sicrijheuse u do scrijheu. Avou ça ki, s' i gn a deus modêyes (Feller et rfondou), elle î seront todi eterloyeyes.

Les textes normalisés publiés ici et leurs originaux sont sous licence de libre utilisation CC-BY-SA 4.0. Ainsi, ils pourront être republiés sur le site de textes wallons « Wikisourd », où

ils seront élégamment rassemblés par auteur. Les différentes versions éventuelles (Feller / rifondou) y seront interliées, permettant de passer de l'une à l'autre en un seul clic.

En rovîz nèn ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); ea (fr. eau) se prononce ia ou ê, pratiquement in en Haute-Ardenne; ên se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat), îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ou èⁿ (Couvain); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, ou, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et ou à Nivelles, â se prononce au (ô), â, â, an, ou on selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, ou à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (end, ndè, nd) se prononce ènnè (ènn', 'nnè, 'nn') sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d' ou d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchêssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1994).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

Rastrind, saiss ! (*Rastrind, sés'*). C' est des biyets d' oumeur ki Bernard Van Vynckt dijheut tos les londis so ene radio crustinne di Walonreye. Po l' aveur, emilez a contact.sudbelgique@rcf.be et dinez çou k' vos vloz (15 € ?) al radio RCF sol conte BE98 7420 3201 5893. Loukîz ossu p. 19.

Li saga de radon (li paskeye do radon). On live sincieus, sicrît e walon pa on ancyin professeur di l' univ di Lidje, Willy Vanderschueren. Eplaidî pà « Ståve des boûs » après soscrijhaedje ki trevneut e moes d' decimbe 2020. Mins i nd ont imprimé sacwants d' rawete. 30 uros, sol conte BE20 7555 2872 7956 do « Ståve des Boûs » et vos l' âroz e vosse mâjhon. Emilez todi a Lionel Hurdebise, hurdebisel@gmail.com.

Les deus frés eyet Les deus cuzéns, Djan-Mareye et Djule, c' est deus lives sicrîts pa Gomer Coune. Li prumî fwait 50 pådjes avou on motli à dbout. Li deujhinme est pus spès (174 pådjes). Metoz vs e hant avou li scrijheu, rue d' Hermy, 3, boesse 12, 5300 Andene; tel. 0498 567 682.

Riyotreyes et rapoitroûles 2 (*Riyot'rêyes èt rapwêtroûles*), li deujhinme ramexhnêye di tecses da René Otte mins, avou, di des ôtes sicrijheus del soce « La Wallonne ». 8 € + 3 € po l' evoyî, sol conte BE33 0689 0638 9346 del minme soce. Racsegnes: Jeanine Xhenseval, lawallonne05@gmail.com.

Bates

Bate di beas mots walons rimetâves dins l' francès d' Walonreye. Ene idêye atâvlêye pa Nicolas Tilkin.

I vos fâre propôzer des mots walons dins cénk categoreyes, k' on pôreut rsiervi âjheymint dins l' francès d' Beldjike (d' on livea « sotnou »). Vos lzès revoyroz divant l' 30 di setimbe come dit p. 21.

Rindaedje des pris e moes d' nôvimbe. Pôreut vali k' on s' poye rescontrer coirzenoxh, et s' diner des bounès pougneyes, come divant l' guere.

Po rapougnî

Covite¹ 19 : cronike d' ene minêye (2)

Dj' estans li 20 di nôvimbe 2020. Li Covite 19 moenne li danse sol tote li Tere dispu des moes ! Les courbeures del parminêye [pandémie] montèt todi dpus...

Les cenes et les cis ki sognèt les djins si touwèt a l'ovraedje. L' oreca (les otels, les plaeces k' on-z î magne, les caftîs...), i sont tertos ki s' rayèt leu dierin tchvea.

Et les scolîs sont-st e scole did lon, e scole « éndjolike » [en distanciel] sapinse k' on n' dit.

Les djins ki bodjèt brâmint, come les sportifs, sont-st ossu toutchîs pal minêye. Ci mwais cayet la a rindou patrake nos vicaedjes. L' ome roye [fait des projets] et l' Bon Diu disroye [les supprime], dit-st on. Mins, asteure, gn a pus nolu ki roye. Nos idêyes so l' avni sont-st evoyes !

Fât trover des ôtès idêyes po n' nén divni fô ! On s' î fwait u on î passe !

Poussiez a tins sol boton « poize » [pause, repos] et profitez di ces moumints ci, ki vos n' estoz nén todi tchôkîs à cou po shuve èn aeura [horaire]. Et s' prindoz l' veye do bon costé ! Ni schoûtez nén vos niers et tcheryîz pus lon [progressiez], pâjhûlmint, trankile come Batisse. Ni vos leyîz nén stofer pa des hisses [paniques] et des fobeyes. Dijhoz vs k' on è rexhrè Bén on djoû !

20 di decimbe 2020

Après on deur recloyaedje, vo nos la sol boune dischinte !

Bén ây : les courbeures ridchindèt, et rade ! Mins dji n' î estans nén co, al taeye às fraijhes ! Pont d' Noyé, pont d' novele anêye ! C' est teribe !

Les botikes sont drovous mins nén tertos.

Pont d' cwefeu ! Pont d' masseu !

Dji vons sey des ipîs et des achurnâves (câzu paralijhîs).

Les djins cmincèt a s' discoraedjî. Ça va tourner mâ, la, tot ça !

Schoûtez Bén, vozôtes, les djins ki sognèt les niers : vos âroz d' l' ovraedje ! Et vozôtes ossu, les sogneus et sogneuses. Co dpus k' les docteurs !

Â passaedje, on vos rdit co merci brâmint des côps ! Deus mercis ni s' batèt nén.

Djans ! Fât viker ! Et Bén viker ! Ni nos leyans nén disbrôler. Et, come li djheut Annie Cordy...

Ça irè Bén mî dmwin

Et tot finixhrè Bén ;

I fât prinde li veye

Come ele vént !

10 di djanvî 2021

Come dj' el dijheu, i nos fât prinde li veye come ele vént. Ey ele vént Bén. Waitîz, enute, â prumî moes d' l' anêye 2021, ebén, on vos va piker, si vos vloz Bén !

Mins, ni tchictez nén, mâlureus, vozôtes. On l' doet fé, si on vout moussî foû del minêye. Ça srè ene dilivrance po tertos !

25 di djanvî 2021

Et on pike, on rapike,... mins pattavâ l' Daegne ! Ké-n ovraedje di nûton ! Cénk, shijh sôres d' eploctas (vaccins) !

Et l' bon, c' est l' ké, po contrer l' ôte camaeråde k' a skepyî e l' Nonne-Afrike, ou s' grand fré ki nos a-st arivé del Mantche, et tos leus ôtès pitits frés di håre et d' hote ?

Djans ! On n' a pus k' a ratinde si toû po k' on nos mete les plokés² !

15 di fevrî 2021

C' est po enute u po dmwin ? Pont d' response ! On s' amwaijhit ! Mins on s' rapâjhe docô. On s' tént bon às coxhes. Gn a k' ça a fé ! Ça vénrè Bén on djoû. Li cawe di nosse tchet a Bén vnou !

Motoit ki l' solea nos amoennrè des bounès noveles po l' esté, et k' on pôrè rviker on pô !

E ratindant, bon coraedje a tertos !

E.G., avoyî li 2 d' mâss 2021; les dates ont stî rmetowes a l' avirance pa l' eplaidéu, k' a ristitchî kékès paltêyes håre et hote.

1. Pocwè Covite avou « T ». Prumirmint, paski l' D vént do mot inglès « Disease » (maladeye) et ki nos binamés scrijheus dins l' Rantoele 96 (p. 3 & 8) et ossu dins cisse-ciale (p. 8) ni sont nén inglès-rafiyants [anglophiles]. Deujhinmmint, paski, po on walon-câzant, « Covid » si prononce come « co vite ». Et troejhinmmint, a môde d' emacraler l' parminêye [pandémie] po k' ele soeye **co vite** houte.

2. « mete les plokés », c' esteut, tot â cminçmint des vaccinaedjes, prinde des bokets d' crapes des mwins des modeuses k' avént atrapé li « vaccine » (pitite vatche), des ploketes ki les vatches ont sol pés. Come li câze, c' est on virûsse k' est li cuzén des noerès plokés (u noerès vexhotes) [varirole], ces cmeres la n' atrapént nén ci mâ la. Did la l' idêye di l' Inglès Jenner di mete ces plokés la às ôtès djins, po k' ele ni soeyexhe nén acsûtes des « poketes volantes » (ôte no del varirole).

e moes d' avri 2020, cwand on esteut co del boune anêye

Eternâcionâ

Vôtaedjes e l' Boliveye

Nos avéns pierdou noste evoyeuse di noveles del Boliveye, Djâclene Michaux, e 2009 (Rantoele l° 50).
Nos avéns rtruvé kékes racsegnes dilé Augustin Kreit (Rantoele 96)...

Mins, come prometou, vola on corwaitaedje direk pa ene politolodjisse do payis, ki Flipe Boula a stî e hant avou leye, å rcweri des eredjistrumints del fâve « Li Bijhe et l' Solea » (loukîz p. 23) làvâ. Ele corwaite [analyse] les vôtaedjes do 18 d' octôbe 2020 (prumî toû po rlomer on prezidint). Rilomer, di dju.

Èn an dvant

Foice ki, èn an dvant, li 20 d' octôbe 2019, gn a eut ddja yeu des eleccions. Li prezidint Evo Morales, k' esteut ddja la dispu 14 ans, a eut co arivé prumî. Portant, ci n' esteut nén foirt dins les regues, ca gn a eut yeu on referandom, li 21 di fevrî 2016, po vey s' i s' pleut rprezinter on troejhinme còp màgré çou k' est scrît divins li mwaisse lwè (constitution). Eyet c' esteut li « nonna ! » k' a eut wangnî.

Avou çà ki : si victwere di 2019 a eut stî forbatowe [contestée]. Il a eut stî ametou d' frawtinaedje, çou k' esteut målâjhey a prover, ca ses afronteus [opposants] avént bouté l' feu a puzieurs buros d' vôte.

Rizultat des coûsses : do bardouxha [émeutes, affrontements], l' ârmêye ki s' è mele, et å difinmint d' conte [en fin de compte], nost Evo ki doet taper l' cote sol hâye [démissionner, jeter l'éponge], eyet cwiter l' payis, po wârdêr vete pea [avoir la vie sauve]. I fourit ascoyî e Meccsike, pu bagua eviè l' Ârdjintene.

Mins si pârti, li MAS (Mouvment Avîè l' Socialisse) – a hintche sol tchantî politike – vike co. Nén foirt camaerâdes avou l' govienmint ki s' a-st astalé (di foice). Ci-ci est moenné pal prezidinte Jeanine Añez. C' est des djins del droete wârdiveuse.

Eter deus vôtaedjes

Li govienmint d' tranzicion a eut come mwaisse bouye [tâche principale] di mete so pî des novelès eleccions.

Portant, i s' a cdû come on vray govienmint, tot si rsaetchant di l' ALBA et d' l' UNASUR.

L' ALBA (*Alianza Bolivariana para América*), c' est ene organizâcion economike des payis d' hintche di l' Amerike latene, moennêye på Venezuelâ. L' UNASUR (*Unión de Naciones Suramericanas*), c' esteut tos les payis d' Amerike nonnrece å cmince, mins il ont cwité a flouxhe di 2018 a 2020, tantea ki, pol djoû d' ouy, al fén, gn a pus kel Venezuelâ et Surinam (âresse, li neyerlandès î est onk des lingaedjes oficirs).

Li Jeanine a-st eto scoté [rompu] les rlâcions diplomatiques avou sacwants payis, Couba et l' Venezuelâ, dji wadje.

Po lûter disconte çou k' i lomént l' « terrorisse » – metans : les rotaedjes des djins po dmander k' on rvôtaxhe – l' ârmêye a polou djouwer do fizik disconte les « bardouxheus ».

Les novelès eleccions ki dvént trevni dins les troes moes, ont stî rastârdjeyes sacwants còps. Po cmincî po rmete d' adrame li Tribunâ Dizeutrin po ls Eleccions (*Tribunal Supremo Electoral*). Adon-pwis, di caze del parmî-nêye ki s' a spârdou pattavâ e bontins 2020.

Rotaedjes po k' on rvôte

Å cmince do moes d' awousse 2020, après cwate di ces rastârdjaedjes la, les djins end ont yeu leu sô. Li pârti MAS a volou adjinçner des pâjhûles rotaedjes. Il a stî racsût pa toplin

des soces di payizans, di djins do payis (indyins) et d' ovrîs. Cesses-ciales ont-st ataké a bârer les voyes et a fé des nouzomes metingues dins tot l' payis des Hôts tîenes (å Coûtchant, e l' Coidlire des Andes).

Ça fwait ki, voye non voye, il a Bén falou clawer ene date po rvôter. Li k' esteut-prezidinte, Jeanine Añez, s' a pâr divou rsaetchî evoye come candidate, a caze di herlemes [scandales], dandjreus a vey avou do profitaedje di s' fonccion.

Rizultats

Tote li gâtche (aloyance MAS-IPSP) s' a eut ratroplé âtoû d' on lomé Luis Arce. L' ome obtina 55,1 âcint des vwès do prumî còp. C' esteut on rzultat co pus hôt k' el ci da Evo Morales e 2019. Tchance avou : ses eterlûteus do Mitan (Carlos Mesa) et di droete (Luis Fernando Camacho) lyi dnît l' tchapurnêye [coup de chapeau], ricnoxhant li valixheur des vôtaedjes.

Po dire li veur, c' esteut ene victwere do MAS, mins eto on rfuzaedje do raecisse disconte les Indyins. C' esteut des milices ki tijh-nént les cmères ki

poirtént les cotrês ås falbalas (pollera).

Scota sociâ

Portant, ezès « Bassès Teres », li payis industriyel metou âtoû d' Santa Cruz de la Sierra, il ont vôté nouzommint a droete.

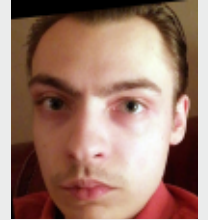
Sabaye si cisse fraiteure sociâle la si ratchitchrè [se resorbera] ene miète dins les vôtaedjes a vni.

d' on papî da Daniela Aguirre-Torres, racourtî pa Philippe Boula de Mareuil li 21 di fevrî 2021, ratournaedje: Li Rantoele

Walonreye / Beldjike

Ås troes vîs omes, camaeråde Rawoul

Tos les Bedjes el kinoxhnut, nosse Rawoul. Cist ome la, il est l' poite-messaedje do PBB (Pårti do Boutaedje Bedje) (ci n' est nén l' prezidint do pârti, on posse tinou pa Peter Mertens).

Ci pârti la, dinltins, c' esteut des marcsisses. Mins, avou l' tins, il ont divnou seulmint des sopoirteus d' ene democraceye comunisse.

Noveas politikîs

Houte di çoula, nos PBB-isses disfindnut deus ôtès idêyes : (1) l' ecolodjeye politike eyet (2) ene Beldjike bedje, dj' ô Bén sins trepådje [trémie, cloisonnement] etur les Brusselwès, les Flaminds, les Tixhon-câzants eyet les Walons.

Nosse Rawoul, c' est ene djin foirt enondiveuse a môde di des ôtès noveas politikîs come li Tom Van Grieken ubén nosse Djôr-Louwîs Botchî.

Leus idêyes sol Beldjike

Mins i m' shonne ki l' camaeråde Rawoul – tot volant dmani amiståve avou lu – ni comprend nén l' Beldjike.

Po cmincî, el Beldjike, c' est on payis, mins ci n' est nén ene nâcion.

Come d' efet, nosse payis est pârti a troes : li Flande, li Walonreye eyet l' Coron-Estat d' Brussele.

Vos n' avoz k' a rwaitî les vôtædjes di 2019. 40 âcint di nos vijhéns d' Bijhe avént vôté po des pârtis wårdiveus (conservatisses) eyet flamingants. Àrvierdimint, e l' Walonreye, les djins ont vôté po des pârtis todi pus gâtchisses eyet ecolodjisses. Minme si

l' « pévédéya » – el no do PBB e neyerlandès – a ramassé kékes vwès e l' Flande, ci n' est nén a rmete azès cenes k' el PBB a regregnî [engrangé] e l' Walonreye.

Houte di çoula, ci pârti la n' est nén prezint a Neyåw [Eupen] et tchik et tchak. Adon-pwis, li PBB est mierseu dins s' cogne.

E Nonne do payis, li PS ey Eco-

lo avént yeu meyeu [préféraient] do fé on govienmint avou les liberås (MR). Portant, Raoul Hedebow ni s' aveut djamåy hâyné di caegn [étaler ses divisions] avou les socialisses, ni pâr avou les ecolodjisses.

Do costé do « Noer Liyon » (e l' Flande), el pârti del foite gâtche est ossu ptit k' Hestape¹. Ça fwait : nosse Rawoul n' a pont d' tchance di trover èn aloyî e l' Flande.

Cwand on rlouke å livea federå, les socialisses eyet les ecolodjisses des deus costés n' ont nén cachî après des camaerâdes. I fât dire ki c' esteut foirt målâjhey por zels di fé septante-shijh plaeces so les cint cêncwante del Tchambe. Il åreut falou l' aidance des catolikes flaminds et walons (k' on lome asteure « umanisses »). Mins, c' est ki : les deus pârtis orandjes sont cwand minme foirt lon di l' ideyolodjeye disfindowe på nosse camaeråde Rawoul ey ès binde.

Motoit Bén ki dji m' va repeter, mins l' abayeye (ipoteze) d' on stocaesse avni po nosse pôve Beldjike mi shonne mo flåwe. Nén seulmint å livea del nâ-

-----

1. Herstappe, li pus ptite comene del Beldjike, e Limbork, a ene pîxheye del province di Lidje.

cion, des vôtædjes eyet des aloyances politikes, mins eto å livea del tcherpinte do pârti comunisse.

Dins l' S.D.N.² d' èç pârti la – dji vs câze do ci då Rawoul – , l' idêye del Beldjike est foirt enancrêye. On rtrouve ci clintcha la (1) mon les Liberås Democrates (LD) ancyinnmint « Lisse Destexhe », on pârti ki vout yesse li N-VA francès-câzant, eyet beldjamiståve ; (2) mon do Pårti do Peupe – k' aveut stî askepyî på Mischael Modrikamen e 2009 ki l' a dismantchî, dijh ans pus târd, cwand il a yeu fwait berwete. C' esteut del minme caire ki les Liberås Democrates (djusse ki, tenawete, ci-ci est moens populisse).

Nosse Mischael Modrikamen vout, sapinse a lu, candjî l' Beldjike, mins foiravant li Walonreye yet Brussele.

Cist ome la a-st ene avuzion ene miete beldjikinne, cabén ki s' pârti – tins k' il esteut co vivant – n' aveut mây sitou prezint e l' Flande.

Cisse flotche la da Modrikamen (croere a l' unité del Beldjike sins aveur di respondant e l' Flande), dji pinse ki l' Rawoul fwait l' minme. Douvént ? Kéc-feye paski c' est on Lidjwès avou on stok di famille flamind. Sifwaitmint, n a mwints ôtès mimbes do PBB ki c' est l' minme ombion [profil], metans des Flaminds ki boutnut e Walonreye.

Paregzimpe, Sofie Merckx, ene doctoresse d' Anverse k' overe e Tchålerwè u co Germain Muggemangango, on Brusler ki vike dins l' 6000.

Samuël Dumont, sol waibe Beletristica, li 11 di nôvimbe 2020.

-----

2. Seur Dezocsiribo-Nawearin, ADN, adeyene.

Walonreye : Politike linwistike

Ene inkete so 5000 djins...

...po sawè cwè et kesse so leu cnoxhance do walon. Et leu-z agrè po nosse divant-prumî lingaedje.

Nos esténs ratindant li Ptit Louwis, avou ses tchafiaedjes, po-z atchiver nosse gazete, li 5 di måss à matén. Mins pont di Ptit Louwis. Il est, pareti, evoye a Tokio po ritni des plaeces po les Djeus Olimpikes.

C' est adon k' ariva èn emile da Mimile (sins biesse djeu d' mot) avou ene novele es-trordinaire.

Li Ministere mete des çances...

...po-z awè des chifes sol pratike do walon.¹

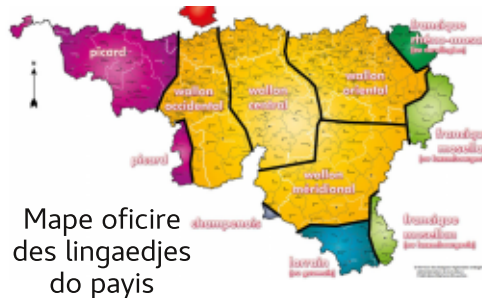
Cwand dji lijha les documints oficirs k' estént atelés al maillete, dji fouri a bon reysse. On marchî publik, tot çou k' i gn a d' pus dins les regues, dandjeus po-z awè des ingredyints a mete dissu l' tâve cwand serè d' kession d' adjinçner ene politike linwistike di raprindaedje do lingaedje di nos tâyes, tayons et ratayons.

62.000 uros po fé l' bouye

Mins ké bouye ? Aler trover 5000 djins, sipårdous totavå l' Walonreye, apus ki dins l' Kiminâlté tîxhon-câzante. Paski pocwè ? Bén paski l' buddjet vént del Kiminâlté Walonreye-Brussele, et k' ça n' lyi compete nén çou ki s' passe après Neyâw [Eupen]. Et Brussele, dabôrd ? Bén nonna, li lingaedje edodjinne di Brussele (li tîxhwès do Braibant) n' a nén l' air di dneur esse situdyî. Tén, la rén ! Bén ây. Ci sereut ddja drole ki

Nos djhans «walon» paski c' est l' mwaisse lingaedje edodjinne del Walonreye (75 âcint del sitindêye). Mins come di djusse, l' inkete va rascovri ossu les ôtes sifwaits lingaedjes : picârd, gâmès, lussimbordjwès et tchampnwès.

ç' fouxhe des Walons ki dvrént payî po disfinde on lingaedje k' est a 99 âcint e l' Flande ! Valmy Féaux m' a-st on djoû espliqué kimint k' il aveut dvou esse ristitchî dins l' djivêye des « lingaedjes edodjines del Kiminâlté francesse di Beldjike », come ele si lomève do trevén do decret di 1990.

Mape oficire des lingaedjes do payis

Ene bouye po kî ?

Come di djusse, po ene soce ki c' est s' mestî di fé des ploncaedjes [sondages d'opinion]. Po esse riçuvåve, ele divrè awè fwait al boune deus sfwaitès inketes, nén comierçâles, dins les troes dierinnès anêyes (2018 a 2020). Et des inketes k' ont avindou dipus d' 1000 respondants. Et prezinter totes ses djins, avou leus diplomes, eyet leus mwaisès rcwerances tins des deus dierinnès anêyes. I fât co k' onk des mimbes di l' ekipe âye deus ans d' apriyesse dins les inketes, k' onk soeye cwâlifyî po les carculaedjes estatistikes [méthodes quantitatives] et k' onk âye on diplôme d' univ dins ene syince uminne (li djivêye est dins l' dossî).

Ci n' est nén del pitite bire. Ça waerantixh ki les çances ni seront nén furlés a mâlvât.

Cwè dmander azès respondants ?

Djâzèt i walon ? Oudon-bén, el comprindèt i sins l' câzer ?

Asteme, cial ! I n' est nén

d' kession d' elzî fé passer èn egzamin po vey si çou k' i deynut, c' est l' veur. Kimint dit-st on « chèvre » ? Savoz repeter cénk còps d' rote « on tchet schoircî tchait del schåle » ? Seprîz vs lére on papî del Rantoele, et l' respliker ? Nonna. On prend leu dclâracion come des aidants sol mwîn [pour argent comptant].

Adon-pwis : cwand djâzèt i walon ? Si sovint k' ça ? Avou kî ? Pocwè fé ?

Vont i a des fiesses e walon, a des teyâtes ? Lijhèt i do walon sol Daegntoele ? Sicrire do walon so des copinreyes éndjolikes ?

Si on saye di raprinde li walon oficirmint, kimint fé ? Avou kénès usteyes ?

Po les cis ki n' diviznut nén walon : pocwè nel câzèt i nén ? Serént i interessés d' el raprinde ? Cwè çk' i lzî fâreut po çoula ?

Li walon a-t i on rapoirt avou l' idintité walone ?

Po cwand ?

Les addjudikeus divront rimete leu-z ofe pol 8 d' avri 2021, a nonne (doze eures).

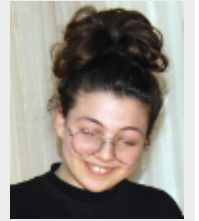
Li wangnant serè relî sordon troes muzras [critères] : (1) li sôre di metodes k' i va mete e-n ouve, contant po 50 âcint; (2) li pris, contant po 30 âcint, veyanmint ki l' marchî est aviré a 62.000 uros + 25 âcint d' TVR, çou ki fwait 72.020 uros; (3) l' aera, po 20 âcint. Li termene possible po fé l' ovraedje, c' est 12 moes. On wangne des tchances si on l' pout fé so moens di tins k' çoula. Mins asteme ! Si on est târdou enevî l' calindrî k' on aveut dné, on pout esse gadjî (diveur payî des amindes).

Lucyin Mahin, li 6 di måss 2021

Cinema: fimes d' imådjes a fouyton

Avatâr

Li Walonreye n' est pus l' botroûle del Daegne po les bindes d' imådjes (bindes âs desséns) come do tins da Morris, Hergé, Peyo, Lambil, et hay vos nd âroz. Asteure, c' est les Aziyatikes k' ont l' martchî.

Dj' a-st aprins a dessiner so m' tâvlete éndjolie. Dji rtome todi so l' caire des persounaedjes des dessineus chinwès u djaponès, come dins les fimes d' imådjes ki dji louke tos les djoûs so m' sûtifone.

Gn a onk k' on trouve a fouyton, ki dji n' a nén co tot rwaitî, c' est « Avatâr ». Dji m' vos l' va prezinter.

Cwate peupes

C' est l' istwere di cwate peupes, li ci d' l' Aiwe, li ci d' l' Air, li ci del Tere et l' ci do Feu.

On prezinte li cwa-cwa al prumire se-cwince : les cwate peupes viként e pâye. Mins a on metou moumint, li peupe do Feu a yeu l' idêye di fé l' guere âs ôtes.

Gn a veut k' ene djin capâbe di mete ahote a ces margougnaedjes la. C' esteut Avatâr (on l' voet ki hâsplêye tot âdzeu d' on hôte tiene dins l' epizôde d' adrovaedje). Mins nerén, tot d' on côp, il a disparexhou.

Li rîlêye [série] del prumire sâ-jhon kimince cint-z ans après cisse guere la. Les cis do peupe do Feu sont todi ossu waeraxhes [agressifs] ; c' est zels les metchants. I hinèt do feu so totes les djins k' i volnut distrure.

Dins l' peupe di l' Aiwe, on fwait cnoxhance avou Kitara et s' fré. Leu mame a stî touwêye al guere. Mins l' glawene a-

st erité do don di cmander a l' aiwe. Metans : fé monter des boles d' aiwe dins l' air (avou

on pexhon dvins). Si pout ele fé del glaee cwand ele vout. Tén, la rén ! N' ârênt i nén hapé l' idêye del royinne del nivaye, li fime d' imådjes Disnè ?

Li peupe di l' Air a stî pâr dizindjné [décimé] dins les mac-sâdreyes des cis do Feu. I n' dimeure pus k' ene mierdjin [individu] po l' riprezinter, c' est djustumint nost « Avatâr ». C' esteut co èn efant d' 10 ans, adon, et il a stî schapé pask' i s' a rtrové edjalé dins èn isbiè [iceberg]. Cwand il a rlignî, i n' a veut todi k' 10 ans. Mins, di sogne ki les cis do Feu nel volénxhe apicî, i s' fwait lomer l'nk. Lacobén ! Il a veut stî scolé tot djonne pa on grand mwaisse di s' peupe, et aprinde tos les toûs po mwais-tri l' air, li shofler pouxhanmint, et s' enûler avou.

So on prezintaedje e walon pa Souzane Mahin, rimetou e muzike cial li 19 di fevrî 2021.

Nature

E djârdén

Ça srè co bénrade el moumint di fé s' djârdén.

Po comincî, fâre foÿi avou l' locet mins po çoula, fât ratinde k' el tere fouxhe ersetcheye, k' ele ni cole pus â fier do locet.

Après, on dvè rusteler avou on rustea d' fier, pu avou on rustea d' bos si on vout avè del tere bén veule [meuble].

Si l' tins est a mitan, on pout pinser a semer. On frè des royons (des lenes dins tere) avou ene razete. On semrè, mins i n' fât nén rascovri les grinnes ki cwand l' tere divént blanke.

Si tot va bén, si l' tins est favorâbe, les legumes crexhront pus ou moens rade mins les crouwâs [mauvaises herbes] poustront co brâmint meyeu.

Adon, fâre sâcler pus d' on côp.

Si on seme trop spès, on dvè raclairi.

Et i gn a co sacwants verdeures (legumes) k' i fât

raiwaedje (arozaedje)

rpikî. Et dire ses priyires po l' les sintes d' glaee (11, 12 et 13 di may) èn nén vni edjaler tos les rpicaedjes et les ptitès djetes, come l' anêye passêye (loukîz p. 11). Ene anêye k' on a veut eto dvou raiwer (arozer) pask' il a veut fwait trop setch e moes d' may et djun.

Tot çoula, po avè l' plaijhi di mindjî des bounès sacwès di s' djârdén.

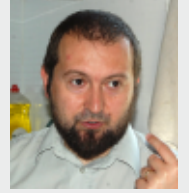
Michèle Herlin, li 15 di fevrî 2021.

Waitî ossu p. 13

Politike linwistike

Ene « loe 101 » po nozôtes ? (II)

E dierin limero del Rantoele, nos vos avans dit sacwants ponts del « Loe 101 » do Kebek, tot mådjinant kimint k' ele sereut rakeudowe po nozôtes.

Vola co des hagnons k' egzistèt e Kebek, et k' on metreut voltî dins ene « 101 » bedje, sapinse a mi, todi.

Co po brâylér l' inglès

S' i gn a des gazetes e-n inglès, i fât ki, po tchaeke limero, i gn ouxhe on ratournaedje dins on lingaedje bedje, ey èn ôte ratournaedje e-n èn ôte grand lingaedje daegnrece. Sifwaitmint, ons espaitche d' assaetchî des castiyan-câzants po lzî fé câzer l' inglès.

Cwand ons eployrè li spagnol, on shurè l' academeye di Bogota, ki c' est l' regue e l' Amerike latene, et si ovrer po brâmint pus di djins ki l' Institut Cervantès.

Li racuzaedje linwistike serè po rén, et c' est à cia k' est racuzé k' on lyi dmandrè d' payî. Houte di çoula, li comission d' aveuri-xhaedje linwistike àrè a traker leye minme les flotchous, sins k' i serént ametous pàzès sirs citweyins.

Les cpagneyes etrindjires ki trevâtchnut l' Beldjike, metans les camions, les busses eternâcionâs... i lzî fât mete les scrijhas e-n onk des lingaedjes bedjes pol moens, a costé do lingaedje di leu payis. Li scrijha bedje et etrindjir serè pus grand ki l' ci e-n inglès, si djamây i metnut d' l' inglès avou.

Il est dispermetou d' awè des scoles gârdyînes e-n inglès, minme po les efants d' parints inglès-câzants.

Il est permetou d' awè des scoles e-n inglès, seulmint :

I. Po les efants k' ont pol moens onk des parints k' a l' nâcionâlté d' on payis la ki l' inglès est oficir. Mins adon il lzî fât dner, di rawete, onk di lingaedje do payis.

II. A l' univiersité, mins rastrindou às etrindjirs nèn-

francès-câzants et nèn-spagnol-câzants; et po tchaeke classe e-n inglès, c' est oblidi d' endè fé dins des ôtes lingaedjes.

III. Si ene teze ou memwere d' études a stî fwait e-n inglès, c' est oblidi d' endè fé deus ratournaedjes : onk dins on lingaedje bedje, ey onk e-n èn ôte lingaedje daegnrece.

Avou ls esperantisses

Dji n' a pont d' agrè po nou lingaedje ârtificir. Portant, à scrire l' esperanto djus come onk des lingaedjes di Brussele, ça nos assaetchreut l' amisté des esperantisses po nosse câze. I n' ont nèn co reyussi d' forhoukî leu lingaedje come oficir dins nou payis, adon k' i sont des meyes, pol djoû d' ouy, ki c' est l' lingaedje di leu mame.

Lingaedjes walons et flaminds

Les lingaedjes do payis seront todi acsegnîs al pitite sicole.

I fât k' on âye li droet d' esse ahessî e s' prôpe lingaedje bedje. K' i gn euxhe des ratourneus (metans, onk po cwénze comenes), po ki, si ene sakî scrît ene lete al comene e walon, k' on lyi responde e walon.

Li *Taalunie* fwait tourner l' neyerlandès e-n on dislingaedje; i nos fâreut purade bouter avou les disfindeus do flamind (loukîz so leu waibe www.vlaamsetaal.be).

Aidance foû payis

Fâreut sayî d' bouter ossu avou les Kebecwès et waitî d' esse aspalés par zels, veyanmint k' il ont brâmint d' apriyesse dins l' dominne.

Fâreut loukî d' assaetchî des decideus d' l' Union Uropeyinne, po bouter eshonne avou des ôtes payis u contrêyes otonomes, po l' minme câze.

Dj' ô bén li disfinse des lingaedjes coinreces disconte do spotchaedje linwistike pàzès grands lingaedjes.

E l' Suwede, li govienmint s' a abaiti ki l' inglès aveut si tant formagnî l' suwedwès (et les ptits lingaedjes co pé), k' i gn aveut brâmint des coxhes sel société, des syinces etch. ki l' suwedwès n' aveut pupont d' mot po ndè djâzer. Et fé ene novele lwè: *Mål i mun - Förslag till handlingsprogram för svenska språket* (propôzucion d' on programe di rmanaedjaedje del langue suwedwesse; <https://lagen.nu/sou/2002:2>).

Li lwè bedje d' asteure

Asteure, e l' Beldjike, li lwè dit ki tchaeke pout eployî tos les lingaedjes come i vout, sâf divant l' police et l' djustice. Mins les banâves siervices [*services publics*] sont-st oblidi d' shure les lingaedjes oficirs, et les scrijhas so les prodûts a vinde eto. Po dire li vrai, les banâves siervices n' end ont d' keure; i vos djâznut e fringlès ey inglès; et les grands botikes eto. Li comission di controle linwistike ni les aduze nèn. Ele n' est la fok po straper ene sakî k' âreut li coraedje d' eployî l' walon (metans po dire li siermint d' borquimwaisse). Oubén l' francès divins les Flaminds. Mins po l' inglès a l' ouxh, ele ni fwait rén.

Vinde l' idêye

Po l' djin so l' pavêye, el walon - ni dedja l' francès - ni lyi baye a magnî. Pocwè fé ene sacwè (aschouwer nos lingaedjes), cwand c' est pus âjhey di n' el nèn fé ? I nos fât don trover ene vindince (marcutigne) po l' idêye.

Georges Staelens (ki ratind vos idêyes pa emile georgestaelens@gmail.com), li 12 di nôvimbe 2020

Li Rantoele às belès-letes

Limero 52 (rawete al Rantoele l° 97 del rivnowe do bon tins 2021)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vraiy temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Li vî galant da Cristele

Dins l' live da Djâke Desmet « Noveles et binde às desséns » (loukîz l' Rantoele l° 96 p. 2 et 15) tenawete, i gn a des paskeyes azârdeuses ki vos n' oizrîz raconter a vos efants. Portant, s' ele ârént stî scrîtes e françès, dji vou bén wadjî avou vos k' ele pasrént âjhey mint. Dj' end a lî des bén pires dispoymes scoles. S' ele vos tchocnut, vos ploz âjhey mint passer houte, ele ni durnut waire dipus d' deus pådjes.

Vola ! li dierinne floreye esteut modowe. Il aveut rmetou les saeyeas su l' passaedje inte les cous des vatches. Les tchèts avént acorou letchî l' schome so li dzeu.

Oli ni s' a seu rastini : il les a fwait rescouler. Il a apicî on saeyea des deus mwins, l' lever padzeu s' tiesse et boere li tchôd modou lacea a plinne golêye.

Il a rxhorbou ses lepes. Li cene di dzeu esteut co maxhurêye di blanc.

Kristele a abroké, rouf-rouf. Ele li razouyive, des stoeles di djeriaedjes bôguiént ses ouys.

Ele s' a vnou aclapé a lu, si vizaedje presse a l' djonde. Si pezant stoumak rivtéve si pwetrene. I sinteut les dresseyès pontes di ses tetes à triviè d' si tchmijhe.

Elle a levé s' tiesse po-z atraper s' boutche et lyi aclaper ses lepes so les sinnes. Elle estént doûces et bolantes, presses a s' leyî ndaler, avou come ene faflote di rastinance.

Elle è fjheut dtrop, et mostrer ewou k' elle aveut schôpe.

À moumint k' elle a vlou passer s' linwe inte ses lèpes, Oli l' a rbôré. Il aveut ratrapé tote si tiesse. I n' esteut nén reki, minme s' elle esteut avnante, di s' leyî moenner pa on schovion k' i s' âreut dné, rén k' po s' plaijhi. Lu, li fi del grosse cinse do Mayeur ! I n' è faleut nén rmete !

Dedja ki s' pa aveut metou les bônes a n' nén dispasser cwand i lyi aveut

prezinter l' feye del contesse di Monlevâ : « Elle a des bins, savoz, m' fi. Et des teres ! »

Disk' asteure, Oli aveut todi seu tirer s' plan avou totes ses comeres k' i hantéve às fiesses di viyaedje. I coreut lon et lådje po s' plaiji, la ewou k' on n' el rimeteut nén.

Mins vaici dins leu stâve ! On vârlet pleut abroker a tot moumint !

Cristele esteut fene rodje d' awè stî rbôrêye. Elle aveut des ouys presses a braire di colere, des gotes k' ele vleut rastini a tot pris.

Ene vatche a screpé l' beton avou s' pate di dvant. Ene deujhinme a boerlé, come po l' ecoradjî.

Cristele s' a ravancî, tiesse levêye, pwetrene tinkieye. I gn aveut ene plaee vude inte deus biesses. Plinne di feu, elle a poûssî Oli, et l' adossî conte li crepe. Elle a prind s' vizaedje dins ses mwins et l' rabressî lepes conte lepes. Oli s' a leyî fé. Et adon cwè ? Ci n' esteut nin on ptit còp rade fwait ki l' alève mete dins les transes !

Comme on sot, il a disbotné l' rôbe da Cristele. Il a discovrou ses vaimint belès tetes, ses lådjes et rondès spales, si vinte tot plat. Et pu, padzo, si cârpou ni d' agaesse ki n' ratindeut pus ki s' moxhon.

Il l' a rtourné, li prinde padzo ses fesses et l' lever po l' ashire su l' boird del crepe. Ké plaijhi di s' sinte rimpli s' coir. Lyi rinde oneur inte les coines des

pâjhûlès biesses. Ké fel plaijhi d' oder s' tinre pea d' djonne comere !

Les ouys da Cristele estént plonkîs dins les sinnes, sins les vey. C' est dins s' trefond da leye k' ele waitive et mete totes ses foices dins l' plaijhi k' ele sinteut monter, disk' a piede tote rezistance. Ele s' abandnéve, sins ritnowe, sins peu.

Oli esteut surprins do bouneur k' i purdeut a l' vey endaler ttossu rade, les ouys risserés asteure, ses sorcis tot froncîs, come avou ene piceye d' anoymint. C' est l' inveye do viker ki tot s' coir tchantéve dins les bresses da Oli.

I nd esteut tot mouwé. I n' saveut pus cwè. Il a târdjî tot d' on còp, todi resseré inte ses djambes. Il aveut etindou on

brut.

Cristele rivneut a leye et drovi s' boke po câzer. Mins Oli lyi a rcloyou d' ene mwin. Ene vwès d' comere li houkive.

Cristele et Oli ont dmoré onk dins l' ôte sins bodjî. Cristele a stofé ene djipelreye et s' caclindje s' a rastrindou d' on fel còp.

Oli l' a rabressî, et rataker a limer pâjhûlmint dins s' coir. I s' a leyî wangnî a s' toû pa l' plaijhi, on plaijhi come i nd aveut djamây sintou.

I s' ont rabiylî a l' varade et prinde les saeyas d' laecce po les poirter a l' laitreye.

Jacques « Jacky » Desmet,
divins « Noveles et binde às
desséns », 2020.

Anouchca (I)

Dj' a-st oyou à lon on croclant brutiaedje, ki rivneut totes les cénk sigondes. Et critch et cratch ! On tins. Et rcritch et rcratch ! Come ene viye rowe di velo ki vwele araedjeymint.

C' est l' veur k' avou l' air k' aveut tourné a Bijhe, on oyeut bén les djins ki s' apoentént, vinant do hôt tidje, aviè nosse cinslote.

Nosse cinslote. Oyi, c' est come ça k' on pôreut lomer li ptite mâjhon d' bwès et d' pire do payis, ki dj' avéns basti a nonante à cint nozôtes-minmes. Pierdowe emey on sâvadje payis, dins les montinnes di Sildaveye. Et les kékes vedjes d' erûle tere, a môde di bonceles, la k' nos ahivéns kékes verdeures po nozôtes viker, et po fé nos ptits weks, esterilijhîs, ki nos rvindéns dins les marchîs del contrêye.

Nén tote li contrêye, paski di l' ôte costé di l' Aiwe di Maritza, c' est èn ôte payis, li Zivenbork, ki les djins câznut èn ôte lingaedje. Divintins, ces-la estént des sudjets da l' impratresse Mareye-Téjhe d' Otriche, dabôrd ki, di ç' costé ci, k' est metou e l' Sildaveye, les djins fihént purade handele avou les Rûsses et les Moldâves do tsâr Colas II.

Gn a k' les dwanîs ki s' etindèt bén avou les cis d' ambedeus costés. Gn a deus dwanes dins l' cotoû : Fexhe-Borisse et

Fexhe-Yessine. Por zels clôre les ouys so kékès frawtinêyès martchandijhes, on lzî stoke li pate avou kékès mastokes. Ki ça soeye des côrs, nosse manoye, u des skelins, li cene do Zivenbork, ça fwait todi do bén la k' ça xhiltêye dins les taxhes et s' ramonçler dins les spâgne-mâyes. C' est todi mê ki d' les furler dins les câbarets.

Anouchca – c' est l' cene ki dji vs dijheu tot-z apougnant li spoûle... – a ! nonfait ! dji n' vos a câzé ki do brut di s' velo k' aveut l' pedalî ki halcotéve a tchaeke toû.

Taiss k' ây ! C' est bén leye k' on voet ariver al rexhowe do tournant. Ele dischind di s' becsen, et ramasser deus pakets k' estént dins s' tchena poite-bagaedje. Ele hene si biciclete sol hourlea.

Ké bele grande kimere – di l' contrâve et dj' sârè k' t' as minti – minme s' elle est ecaytêye al shijh-cwate-deus. Ene lådje marone di pilou ; des gros solés come les omes ki vont so les travos, et ki sont mo cafroyîs so li dvant. I bâyèt minme sol droet pî. Ene viye sipesse bleuwe vareuse. On noret d' tiesse ranukî dirî l' hanete, tantea ki ses grands tchveas berlundjnut a tchaeke ascoxheye.

Stef et mi, dj' el waitans aprepyî

Shûte p. 15

Bontins: boutâjhe et florixhåjhe

(fotos da Jean-Pierre Van Overmeire)

semeu d' salåde des tchamps

cwate botons

Pieles d' aiwe...

... après èn ouy di foye

... so on minousse di sâ

JPVO

LM

Ravadjes des Sints d' glaece (11, 12 & 13 di may) (fotos da Lucyin Mahin)

edjalés
peturons

vegne (cûtès foyes et troketes)

djaeyî

Rexhou d'ospitâ dji m'a ritrové a faleur shuve 75 seyances di kineterapeye.

Avou des rilêyes di drines ddins les djambes

I m'a falu pwarter on "hoster".

Oyi, foirt plaijhante, avou en ustiyaedhe ki zûne et vos serer l'bresse bèn felmint totes les vint minutes

Vacoben ki dj'esteu bèn shuvou pa m'medcén d'famile.

Paski l'cron virûsse (li "Covid 19") nos a tcheyou sol capotene. Fini l'ospitâ ! Tos les raplous ont sti rastârdjîs po des moes. Adon, i vos va falu ratinge li shûte... (10)

Fotos ey imådjes po rire (Li Blawete et l' Djan Goffart)

- Vosse brayete est à lådje.
- Awè, c' est fwait e-n esprès.
- Tén ! Et poqwè, vos ?
- Bén, ir, dj' a leyi m' colé¹ drovou et dj' a-st avou l' hanete tote roede.

-----

1. cial : cô (col) del tchimijhe.

- Docteur, n a mi ome ki vout fé l' amour tos les djoûs. Dj' end a m' sô. Ki doe dj' fé ?
- Lyi dner m' limero d' telefone !

Avou l' recloymint, i fât trover ene sacwè a fé po s' ocuper

- Hê, twè ! Ti n' m' as mày dit pocwè k' t' esteus pe-lake.

- Bén... c' est l' djoû k' dj' a vnou à monde...

... dj' a vnou trop timpe... cwand dj' a vnou foû, mi mame esteut ki s' raezéve !

El gamén est pôzitif, mins i n' voet nén voltî les vijhéns...

Vos stoz presses ?

Les riscijhaedjes e rfondou polèt esse ene miete diferins di l' oridjinâ, tot siervant des ôtès ratourneures, ey insi aritchi nosse motlî [vocabulaire].

tot bâcant drî les gordenes, e l' tchambe à coûtchî. Ene ptite finiesse, a môde di potale di guernî, ki dene dissu l' alêye d' intrêye. Nos n' alans nén ascoyî l' madrombele, divant k' ele ni bouxhe a l' ouxh, di sogne d' el sibarer.

*****

Li dierin cōp k' Anouchca a vnou à dominne d' Al Copete – c' est nosse prôpiété – c' esteut à Noyé, l' anêye di dvant l' cene ki dj' vos conte.

Li Vancoûtî ki l' edjîstrêve dins s' mājhon d' vacances – on Vancoûtî, c' est onk di Vancoû, li mwaisse veye del Sildaveye ; ci Vancoûtî la, c' est nosse vijhén djuzrin ; Monsieur Mårtén, k' on l' lome – i m' aveut câlé li 24 à matén.

- Di, twè, Louwisse ; va on pô al Boreye – c' est l' hamtea la k' il a s' mājhone – et dire a Anouchca k' ele doet cwiter po deus eures. Dj' arive avou m' mayon – awè, c' est co ene novele – et ele ni doet nén vey ci cwaye la dins mes waibes. Dji lyi aveu bayî l' djîsse al Tossint, po ût cwénze djoûs, pa tcharité crustinne, paski s' barakî d' pa aveut rivnou cougnî avou s' mame po ene termene, et k' ti sais bén k' i n' est nén schlintchire po tchaspougnî l' glawene tot fén parey. Mins l' pere est revoye berlôrer à diâle et co pus lon, et leye ni vout nén raler dé s' mame. Ey elle est co la, pol djoû d' ouy. D' on costé, ça m' fwait ene miète mà l' cour, mins i m' î fât bén mete ahoté. Va s' lyi dire di prinde ses cliques et ses clakes et d' vaner evoye.

Nosse Mårtén ni mete nén ses mots al paille divant d' les dire. Et hâyner si bén come si mà. Mins rastrind, la, Tchannik ! T' arindjes çoula come des djaeyes so on baston, ti, po on monamî. Mins inte l' ongue et l' tchâ, cwè çki vént a pàrt des nichtés !

Mins ç' monparan la – Monsieur Mårtén, dabôrd – i nos rind mo des siervices. I lait noste oto d' famille parkêye divant adlé lu. Ene bele sipene foû do pî, ca on nel sâreut ramoenner dins nosse sitroet parkigne, la k' on a dedja li grosse camionete po fé les martchîs. Et ossu les otos d' veye di nos pratikes po nosse djîsse e l' cinse. Ou d' nos soçons d' passaedje, ki dji lodje padecô la cwand i vnèt leus mwintes. Ca dj' a todi l' clé di l' mājhone Mårtén, por mi î aler tni l' pot droet cwand i dmane lontins evoye.

I m' fât don taper l' cōp foû sins amwaijhi l' valet. Nel nén rplaker trop brouxhirmint, todi. Oyi, fé ene miète del toursiveuse. On n' a rén sins rén.

- Ci sereut bén voltî, monsieu Mårtén. Assuré, taiss, vos ! Mins nos n' estans nén so Sinte-Croes pol moumint. Neni ! On martchî d' Noyé a Sint-Wanceslasse avou ene pitite soce di bénfjhance did làvâ. Nos n' rivénrans k' al noere nute. Mins dijhoz ! En sârîz kécfeye houkî l' mame Anouchca, ki leye lyi telefone ? Elle est straegne assez po fé schoûter l' glawene. Vosse telefone di mājhon va bén. Dji l' a rasprové nén pus vî ki l' samwinne passêye.

C' esteut l' djoû di dvant Noyé, a dj' dit. Dj' aveu bourdé. Gn aveut nou martchî ç' djoû la, mins Mårtén nel sâreut sawè. Dimwin, cwand i s' dispietrè aviè les dijh eures, avou l' fel nivaedje k' il anoncèt à posse, totes les rotes des otos seront rxhorbowes, rascovrowes di vint a trinte cintimetes di nivaye. Minme come fén nifteau del police sicrete sildave, i n' sârè vir ki dj' n' a nén passé dvant tcheû lu, al vesprêye tote basse.

Oufti ! Il a bén vlou fé come dj' aveu dit. Eco ene bele sipene foû do pî ! Ni pinsans pus a rén, et-z aler apontyî nosse boune eurêye po ratinde matene, come cwand dj' esteu co maraye, e nosse vî payis walon, do tins d' Matîssalé.

Dji comprind bén, Monsieur l' Mwaisse Sîcrijheu del « Rantoele », ki, si vos eplaidîz mi roman a fouyton dins vosse gazete, vos lijheus et lijheuses vos vont dmander çou ki dj' fwai on 24 di decimbe, dins ene cinslote à miercorin des Carpates di Sildaveye, mi, ene pitite djin d' Hamîpré, k' aprindeut cwefeuse a Librâmont dins les anêyes dijh-nouv cint toubak. Dji n' vos l' dirè nén, ni torade ni après, paski vos âroz hâsse di vni passer vos condjîs roci à prodeyo. Copurade k' on vént di rdrovi les frontires avou l' Otriche, adon disk' e l' Beldjike, pol disrecloymint à cron virûsse. Et nosse djîsse al cinse est ddja prins po les vacances ki vnèt.

(a shuve)

Lucyin Mahin, li 9 d' awousse 2020.

La l' veye k' eva

On redjârbaedje d' ene tchanson foirt al môde di ces tins ci.

Dji n' voe pont di bele clairté
Tot å dbout di ci trô la.
Dji vôreu bén vey li cir.

Cloyoz les ouys on moumint;
Prindoz mi mwin, dji vs ratind
Corans eshonne dins les tchamps.

Come si l' grand bwès mi respondreut,
El loumire va rivni sol Daegne
Come s' i gn âreut rén avou dvant.

Vola l' veye k' eva;
Vola l' veye k' eva.

Come ene fritche dins on grand bleu cir,
La k' arive ene novele loumire
Dissu m' cossén ou dissu m' tâve.¹

Vola l' veye k' eva;
Vola l' veye k' eva...

...Todi come todi
...Todi come todi.

Souzane Mahin, li 24 di djanvî 2021, a pârta d' idêyes poujheyes dins l' câzaedje d' ene tchanson foirt rilomêye e 2020, et sol minme pîtaedje.

-----

1. dandjreus li «tâve di sponte», metowe djondant l' cossén.

Li môde des tchansons corêyenes

Al fén des anêyes 2010, les laidadjisses (ados) ont divnou roed bleu sots des tchanteus et tchanteuses corêyins. A té pont k' end a ki tuzèt dedja di daler porshuve leu scolaedje e l' Corêye nonnrece.

Li rcete di ces « wangneus » la : des tecses mitan corêyins, mitan inglès, âjheys a comprinde, avou des dansaedjes, sipårdous so les waibes amerikennes di strimigne. Dji vs djâze bén seur, divant tot, di VoBuze.

Ti pous bouxhî...

I. Ti pous bouxhî mins ti n' pous nén moussi, / Ti pous souner mins ti n' pous nén rintrer / Paski dj' a seré l' ouxh al clé padvant, / Ti pous tocter mins ti n' pous nén rintrer.

Waite, dj' a seré l' ouxh al clé padvant, / Si ti caches di moussi pal finiesse, / Sins manke, dji vudrè l' pot d' tchambe su t' tiesse, / Ti pous tocter mins ti n' pous nén moussi.

Va-z è brider les canes et gorler les lumçons, / Va-z è às cénk cint diâles; adon, et co pus lon.

II. Ti pous bouxhî mins ti n' pous nén moussi, / Ti pous souner mins ti n' pous nén rintrer / Paski dj' a seré l' ouxh al clé padrî, / Ti pous tocter mins ti n' pous nén rintrer.

Waite, dj' a seré l' ouxh al clé padrî, / Si ti caches di monter pa l' eschâle, / El cou sol daegn, ti serès tote banâve, / Ti pous tocter mins ti n' pous nén moussi.

Va-z è caner les gades et gorler les lumçons, / Si ti n' vas nén-z à diâle, t' endirès à demon !

III. Ti pous bouxhî mins ti n' pous nén moussi, / Ti pous souner mins ti n' pous nén rintrer / Paski dj' a seré l' loket del rayire, / Ti pous tocter mins ti n' pous nén rintrer.

Waite, dj' a seré l' loket del rayire, / Minme si t' arives a l' drovi, adon, / L' ouxh del câve est clawé, et podbon, / Ti pous tocter mins ti n' pous nén moussi.

Va-z è caner les gades et gorler les lumçons, / Si ti n' vas nén-z à diâle, t' endirès à demon !

IV. Ti pous bouxhî mins ti n' pous nén moussi, / Ti pous souner mins ti n' pous nén rintrer / Paski dj' a frumé l' bawete do gurnî, / Ti pous tocter mins ti n' pous nén rintrer. / Waite, dj' a frumé l' bawete do gurnî, / Po griper disk' a vaila, *ma chère* / l' fâre prinde èn helicoptere. / Ti pous tocter mins ti n' pous nén moussi.

André Gauditiaubois, e moes d' nôvimbe 2020.

Doûcès creyances

Li diåle da Canva

C' esteut li spot d' ene ome di Tourene [Tourinne-la-Grosse], k' a egzisté podbon. Schoûtans Claude Snaps nos raconter ene paskeye k' a divnou ene racontroûle foirt kinoxhowe dins ces payis la. A n' nén croere !

Li Diåle da Canva, il a Legzisté. Et c' esteut on pitit cinsî, minåbe. Et i fjheut des toûs. Brâmint. Tolmonde end a câzé.

On djoû, il esteut avou si pitit tchâr haetchî pa ene vatche. Et il eva sol campagne di Bôvetchén a Nodebay. Et i londje li cinse Sumal, ene grosse cinse. Et l' cinsî est la avou ses vârlets, dins l' coû. Et i voet ariver l' atelêye, et i comince a s' fote do Diåle. Waite mi-n ome ! Vatchî ! Cwè çk' il a la po ene atelêye-godén ! Tot kihosse et n a rén ki tént. Et s' fote ; et les vârlets rire.

Et les vârlets, tot d' on côp : « Fjhoz todi atincion, mwaisse, paski vos n' savoz nén a kî çki vos avoz a fé. C' est l' Diåle da Canva d' Tourene. « A ! Dji m' fote di ça, hin ! C' est on menapyin ! Mi dji n' conoxhe

k' on cinsî ; dji n' conoxhe nol diåle e l' comene.

Tot d' on côp - i fjheut tchôd, gn aveut do solea - l' aiwe comince a monter dins l' coû. Et des murayes, ça rdjete di l' aiwe a tot sketer. Et ça monte et ça monte et ça monte, k' il atrapèt d' l' aiwe disca leu colé, presse a esse neyîs. Et c' est ene grosse cinse.

Et li Diåle aveut continouwé s' voye, et il esteut di l' ôte

costé del cinse, al poite. Et l' cinsî, abeye a criyî : « Diåle ! Diåle ! Fwai ene sacwè ! On s' va neyî.

How ! dit-st i l' Diåle. Il aresse si tchâr. I n' a nén waitî. Il a rlevé s' pupe. Et « hû ! dit-st i, on ravance. » Et l' aiwe a comincî a dischinde.

Et dispoy adon, li gros cinsî dal cinse Sumal, tchaeke côp k' i passève, et k' i veyeut... et k' i rescontreve li Diåle - on rtirève si caskete pol mwaisse, a les gros cinsîs - c' esteut l' gros cinsî ki tirève si tchapea. Télmint k' il aveut stî seré ! Come po tchire !

ramexhné pa Lucyin Mahin avou l' aidance da Jacques Desmet, li 27 di djun 2020; vos ploz vey li videyo so Wikisourd (avou l' minme tite) ey eto lére on riscrijhaedje Feller avou l' accint do câzaedje.

Vîs salâres (diviè 1919)

Come aprindisse : mi prumire cwénzinne

Dj' esteu-st ene pitite crapåde di catoize ans et dj' aveu trové d' l' ovraedje come aprindisse amon Fondeur" à pont d' Ougrêye.

C' esteut on magazin d' solés, wice k' on fabrikéve les solés po les houyeus et on m' meta e l' ovroe [atelier].

Mi ovraedje, c' esteut di saetchî les fômes di bwès foû des solés d' beur. Ashiowe so ene pitite tcheyire, dji dveu saetchî çou ki dmanève di fôme avou on crotchet.

C' esteut pezant. Dji parvina a ndè fé puzieures, mins i n a ene ki m' sipita e plin vizaedje, pâr so m' boke ! Come dji sonnève assez bén, li mwaisse mi djha d' endè raler e m' mâjhone et di m' fé sognî.

Deus, treus djoûs passît mins

mes mâs dmanént ki çoula m' fjheut tchoûler. I nos fala Bén aler trover li docteur Lepike ki m' dina del poumåde. Et çoula end ala tot doûcetmint.

Les djoûs passît et m' mame mi djha : « Dijhoz, don, m' feye, ni vs doet on rén po vos eures d' ovraedje amon Fondeur ? Alez s' on pô vey si vs n' avoz droet a rén. » C' esteut pâr li djoû d' paymint.

Cwand dj' ariva-st à buro do payeu, l' eployî m' dijha : « Dji n' voe rén por vos so m' lisse, mi binamêye. »

Dji m' meta a tchoûler et l' ome si fjha mâ d' mi et i m' dina 2

francs tot m' dijant : « tinoz, mins n' rivnoz pus, ca vos n' âroz pus rén. »

Tote continue, dj' acora tote foû d' mi rapoierter mes çances a m' mame tot lyi djant : « Tinoz, mame, vocial mi pumire cwénzinne. »

Et m' mame mi responda tot m' prindant dvins ses bressses : « Merci, mi efant; dj' ârè todi po mes pans po cisse samwinne. »

sovnance del mame da Jeanne Rocoux, riscrît pa Richard Joelants li 11 di fevrî 2021.

Sovnance d' ene resconte avou on waloneu d'jusse revoye

André Lamborelle et les bates di recitaedje

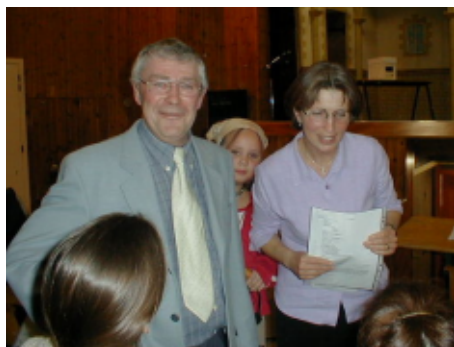
Dins les ovraedjes da André Lamborelle pol walon (riwaitîz vosse Rantoele 96 p. 21), gn aveut l' adjinçnaedje di concours di dijhaedje d' arimés (u di ptit sketches) pa des efants des scoles.

Dimandeu : Mins vos av fwait ossu des bates po les efants dire des cazaedjes e walon ?

André Lamborelle : Bén, ça egzistêve dedja dvant, hin. Paski, avou l' abé Mouzon, et speciålmint avou èn ome... Jean-Claude Rigaux, ça egzistêve dedja. Ça rotêve bén. Les troes pârteyes del province (do Lussimbork)... Neni, paski do dzeu, i nd aveut pont ; di nosse costé, ça n' si fjheut nén. C' est l' veur. Ça s' fjheut do costé del Gåme et à Mitan, hin.

C' est Jean-Claude Rigaux ki, a ç' momint la, fjheut l' animåcion.

Jean-Claude Rigaux, a on repetaedje (2003).

Et pu, dj' end a djâzé avou zels : avou Jean-Claude Rigaux, avou les cis di ç' costé la. Il ont trovê k' ça s'reut foirt bén.

Et l' abé Mouzon esteut contin, avou, d' el fé d' nosse costé. Dayeur, i djheut, l' abé Mouzon : « Pocwè k' ça n' si fwait nén di ç' costé la, paski dji sai k' i gn a bråmint des djins ki djâzèt l' walon, k' i gn a do teyâte walon... bråmint des afwaires ki s' fjhèt pol walon. » Et i n' veyeut nén pocwè k' ça n' si fjheut nén.

Et dj' a-st avou a ç' momint la l' idêye d' el fé, d' el lancî, avou, di l' enonder. Dabôrd e pârte-

pant a çou ki Jean-Claude Rigaux fjheut, dins les concours di recitåcion ki s' ont fwait dins s' viyaedje, on certin momint ; k' on a fwait, avou, dins totes sôres d' ôtès plaeces, di ç' costé la... a Ro-zire, avou, a on momint dné.

Epwis, di nosse costé,... on a rmonté ; dji les a fwait vni a Oufalijhe. Et a ç' momint la, gn aveut co todi troes pârteyes : gn aveut li Dzo, li Mitan, hin, li Cinte, et nozôtes li Dzeu. Et on purdeut, alôrse, pol finåle, les meyeus, po fé ene fiesse a Libramont avou Jean-Claude Rigaux, po tertos. Tos les meyeus, todi, k' avént stou ritnous.

Et après çoula, ns avans stou a Rindeu. Mins come dji veyeu, mi ... - et a Håre avou... dabôrd a Håre - ki on oyeut målåjhey-mint les efants, avou on simpe micro, come ça, so pî, assez lon d' zels, dji m' a dit k' i faleut trover ene solucion, cwè ; k' i faleut absolument sayî di mete des ptits micros, des ptits micro-crawates et toç ça, po k' on les oye bén. Ôtrumint, c' esteut målureus. Les djins

A Håre e 2003, la k' les micros n' alént nén.

n' estént nén contin.

A Rindeu, dj' avans avou l' tchance d' aveur Jean-Philippe Legrand, k' est on grand waloneu, li ptit-fi da Camille Gaspard, k' a bén vlou vni prezinter les efants. Et fé çk' i faleut po k' el shijhe fouxhe ene bele reyussite. Et a ç' momint la, dj' a avou l' tchance, avou, di fé vni èn ome ki fwait ça foirt bén (li sonorizåcion) - c' est André Laurent, di Tcherin - k' a fwait ça avou des micro-crawates. Et on oyeut foirt bén les efants. Divant, avou l' seu micro, ça n' aléve nén ; on n' oyeut nén bén.

Et a ç' momint la, les « mamjheles Lingaedje »¹ ont vnou, avou, po djustumint sey dins l' djuri - avou l' mayeur d' Oufalijhe, dayeur, Lutdjen. Don, totes sôres di djins k' estént la po fé l' fiesse avou nozôtes, et po les efants, e walon, po fé valeur li walon.

Câzaedje filmé pa Lucyin Mahin, li 26 di fevrî 2014; li videyo est rwaitåve so Wikisourd (loukîz p. 23); dins l' purnea « cweri », tapez « Responda Lamborelle bates di recitaedje »

1. bâsheles k' avént prins pârta a ene bate di câzaedje e walon po les djonnès feyes.

<== Loukîz ossu l' gros eredjistreu so li dvant-plan. André a eredjistré des eures etires di câzaedje e walon, mins les cassetes (di mwaijhe oyance) n' ont måy sitî réndjolijheyes.

Novea live e walon

Rastrind, saiss !

Tos les biyets d' oumeur 2020 da Bernard Van Vynckt, k' i djheut câzu tos les londis so RCF [Radio Catholique Francophone], ene radio crustinne edjistrêye a Nameur.

Gn a tant a dire so li scrijheu et les scrijhaedjes k' on n' sait pa wice kimincî. Djans ! Câzans d' l' ome.

Waloneu flamind d' Meu

Voci dedja ene troejhinne [trio, tiercé] ki vos n' rescontrez nén tos les djoûs. Si pa a-st arivé so ene grosse cinse di Meu e 1955 et, come brâmint d' ses fivîs [personne du même « fief » => compatriote] fé s' veye avâ nozôtes.

Item est i ki nosse Biernåd a skepyî å payis k' on dit « A Meu, troes po deus ». E 1957. Si vijhén, c' esteut l' Paul Gilles, on radiowisse di 900.000 Walons, l' ancynne emission di l' RTBF Nameur. Dins s' cârire po divni curé (asteure « mwaisse curé », doyen), i va toumer so André Henin, et sol curé d' Côroe, li Dré, ki n' est nén po lyi aprinde l' abtinince (p. 139). Mins bén l' walon.

Todi est i k' i va eto rescontrer, e 2009, Pierre Lazard, k' el va ahertchî dins l' avinteure del fiesse di Noyé a Yuwar (Uwar, Yvoir). Et shuve li scole di walon d' Nameur, la ki nos l' avans filmé e 2013, tchantant on raturaedje da Brassinse pa André Henin (co lu) : « Metoz les dins vosse paradis ». Li videyo est so VoBuze. Tapez sol ricwirrece Youtube: « Lucien Mahin, Scole walon Nameur », ey ele divreut aspiter.

Mins la k' i va pâr monter e gråde, c' est e 2016 cwand l' comitê des Finesses di Walonreye lyi dmande di fé messe e walon li londi des finesses a l' eglijhe Sint-Leu, po prinde li plaèce da Pol Malherbe, ki hosse e mantche, adon – sâf respet; ki l' Bon Diu âye si âme ! La, i va rescontrer, come di djusse, li gouverneu Denis Mathen, pitit-fi d' on Molon, ki lyi a adrovou [préfacé] s' live, li ci k' on è va câzer.

Coviete do live, avou, a droete, li rmarke la k' on esplike wice diner ene dringuele às RCF.

Vive li cron virûsse !

Arive li tins do cron virûsse. Nost ome a l' crâne idêye di fé ses pretchmints e walon so videyo, aprume pol Peneuse samwinne et Pâke – avou sortitraedje e walon, cobén ! - Elzès va eberweter so VoBuze, tot-z askepiant ene pådje so les Fesses do Bok. Tot çoula avou l' aidance del RCF-Sud Beldjike, ene radio k' a s' sidje a Nameur. C' est on succès djamây parey. So les cwate prumirès samwinnes, gn ava 40.000 riwaitaedjes so Fesbok (p. 47). Li bazene des emissions del radio n' è rivneut nén. Ci chife la ni s' aflâwirè waire å disrecloyaedje poy k' i va monter a 80.000 å 8 di djun. « Ça vout dire rashonner deus côps li ståde Rwè Bâdwin cwand i gn a on match di l' ekipe di Beldjike » (p. 85)

Tchapurnêye, monsieu Biernåd... eee ! monsieu l' Doyén. Les mwaijhès linwes diront « Grandiveus, va, po on curé ! ». Mins po taper l' côp foû, i s' el dit ddja a lu-minme sol live (p. 85 & p. 137).

Douvént, cist enondance la [cet engouement] ? Sordon li scrijheu, « paski c' est on lingaedje k' apoite do bouneur ». C' est nén todi mi k' el disdirè.

L' avinteure RCF

Ele atake don avou l' recloy-mint del parminêye [confinement pandémique]. Tos les londis, nosse Biernåd va dire çou k' on lome voltî on « biyet d' oumeur » so les waches del radio crustinne di Nameur. Ririnde les grandès idêyes ki tournèt dins les dvizes, totavâ, samwinne après samwinne : schoûtez çou ki l' govienmint vos dit ; ké plaijhi d' vey les djonnes ki coplèt les vîs ; kéne afwaire a Lidje avou nos nouv minisses del santé; li grosse De Block alève divni prumire minisse, tot fotant les abagants a l' ouxh, mins ele a dvou ravalier s' toursion cwand on l' a veyou al moennance po ene sôre di paskeye, la k' i fât tourner set côps si erî-doet [index] divant di scrire li sinne so les rantoeles di soçnaedje [réseaux sociaux]. Âtreuvizom, da, vos, Magui, k' a tapé s' cote sol hâye et n' nén ddja dmander ene plaèce dins l' novea govienmint. « C' est todi les pus belès pemes ki tchaiynut dins les flates ! » (p. 131).

Si fé plaijhi !

Dins l' divant-z-ouve [avant-propos] e francès « Kimint lère li walon ? », on djâze des diferins accints do walon, mais eto do rfondou walon. « Nosse lingaedje a profité, târdowmint, d' ene saye d' unifiædje, enondêye pâ linwincieus Jean Germain, li rfondou walon, k' a ossu si prôpe ortografeye, unifiæye, avou.»

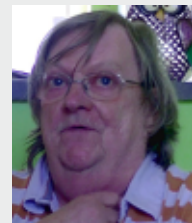
Deus tot ptits rgrets : li live a stî imprimé e l' Pologne, estô di fé viker les imprimeus del Walonreye. Eyet co : n' a nou limero ISBN, çou ki lyi rsaetche ene miète di çou ki pôreut divni si rlomêye [importance potentielle].

Lucyin Mahin, li 16 di fevrî 2021.

Teyâte e walon

Li dramatique di Sâvadjénne

C' esteut tins do prumî disrecloymint. Nos avans stî rçûs pa Clôde Marnefe po-z eredjistrer si ratournaedje del fâve Ezope « Li bijhe et l' solea ». Mins ossu po fé on rapoirtaedje sol dramatique di Sâvadjénne [Les Isnes, La Bruyère].

Li videyo ki vos rtrovroz so Wikisourd (dins l' purnea « cweri », tapez : Responda d' Clôde Marnefe), kimince pa on gros plan sol tchén da Clôde, k' âreut bén vlou djouwer les vudetes, lu eto. Dji vos rmete cial les paroles do rapoirtaedje, sins rén rcôper.

Prezintaedje

Filmeu (Fm) : Waite li gros tchén k' est la. Ci n' est nén lu k' on va fotografyî. Ni filmer – il est evoye, dayeur –; c' est ces deus djins ci : Djâke et Clôde. A on mete cêncwante, naturelmint, pask' on est todi dins l' recloymint – infên... li disrecloymint del minêye. Et dji laixhe câzer Djâke ki va dmander et Clôde va responde.

Istwere del dramatique

Djâke Desmet (Dj.D.) - Ebén, Clôde, dji vôreu bén k' vos racontrîz l' istwere do ceke « Concordia ». Cwand est çki c' est ki ça a demaré, çt istwere la ? La dpus d' cêncwante ans ?

Claude Marneffe (C.M.) - Oyi, bén seur. Gn ârê bénrade cintz ans. Li tot debut, c' est l' ancycin mwaisse di scole di Sâvadjénne, e dijh-nouv cint et vint, k' a-st aprins a ses eleves a câzer ene miete li walon.

Et, e lzî fjhant... surmint... – dji n' sai nén paski dji n' esteu nén la, bén seur – on lzî apurdeut di dire on sketch ou l' ôte... Infên... il ont-st apris a câzer walon.

Et li prumire reunion del soce « Concordia », ç' a stî e dijh-nouv cint vint-ût. Adon, dispu ces moumints la – dispu 1928 – li soce a djouwé tchaeke anêye. Dins puzieurès sâles di Sâvadjénne, paski on n' aveut nén co l' sâle des ouves come asteure; li sâle l'avâ, pu dzeu.

Epwis, il ont djouwé dins les scoles, ossu. Ey adon, il ont cwanlminme vinou vaici al mâjhon des ouves, après 1958, l' anêye k' elle a stî rifwaite.

Dj.D. - Et vos djouwîz cobén d' pîces ?

C.M. - Asteure, nos djouwans deus pîces par anêye... dispu sacwants anêyes. Divant, dji n' pinse nén k' il è djouwént deus. Mi dji djowe dispu dijh-nouv cint septante-ey-onk, on djowe deus pîces par an.

Dj.D. - Dispoy 71 ?

C.M. - A pô près.

Dj.D. - Ça fwait...

C.M. - Ça fwait ddja dabôrd cêncwante ans.

Trover des pîces

Dj.D. - Oyi, 50 ans, a deus pîces par anêye... ey on è trouve co ?

C.M. - Asteure, gn a des noveles, avou des noveas sudsjets, edon ! (riyaedjes) Avou ça, on ndè pout trover.

Fm. - Metans kî, come novea oteur ?

C.M. - Abén, dji va dire, les pus cnoxhous asteure, c' est Cristian Dérique, Djâke Desmete... et co sacwants ôtes, hin. Cristian Carlî... ki scrijhèt des pîces. Ou des noveas come ça, ça candje on ptit côp, hin.

Avou les efants

Dj.D. - Et po les efants ?

C.M. - Bén po les efants, ça fwait a pô près shijh, set ans - 6 ans - ki nos avans comincî. Fât dire ki, dins les anêyes nonante, li feye da Hinri Guidon – Djozêye, ki s' ocupe di les mete e scole, et dins les wådreyes (creches), et ki djowe avou nozôtes – aveut ddja metou so pî ene pitite soce po les efants, come ça. Et i djouwént par anêye on ptit sketch

u l' ôte come nos fjhans co asteure. Et gn a cênk, shijh ans, dj' a stî on pô e scole, a li dmande des institutrices, po câzer ene miete li walon et po fé cnoxhe nosse soce. Et gn aveut sacwants efants k' estént interessés. Et on a comincî come ça, a cênk shijh.

Et asteure, dins les djonnes, i gn a saze. Ns estans co a 16. Evidanmint, gn a ddja deus ou troes ki sont passés dins les grands, dins les vîs. Et dji pinse ki l' anêye ki vént, end ârê co onk ou deus d' pus. I cominçnut a divni ene miete pus vîs ossu; il ont catoize, cwénze ans. Ça va esse li moumint po les fé passer. Mins gn a co todi sacwants ôtes ki sont padrî, et ki vont continuer, don.

Et télmint k' on aveut des efants, on a decidé di les fé djouwer deus côps par anêye ossu. À debut, on n' les fjheut djouwer k' on côp, pask' i n' estént k' cênk, shijh, set – ça dipind.

Asteure si on vout fé djouwer tolmonde, on djowe e moes d' nôvimbe ey e moes d' mâss, ene pitite pîce, cwè.

filmé pa Lucyin Mahin, li 23 d' djun 2020.

Waloneus revoyes

Calixte Culot

Nos l' avéns stî trover nén pus vî k' e moes d' octôbe 2019, po-z eredjistrer si ratournaedje del fâve d' Ezope « Li bijhe et l' solea ».

Dj' end avéns profité po prinde kékès racsegnes so les schayires di Warmich [*Warmifontaine*] (ridrovoz vosse Rantoele 92 di l' ivier 2019-2020).

Sol foto ciddé-djondant, i louke so ene mape di Warmich avou Pire Otdjåke po rtrover on no

d' plaeece, « les Vaenetes », ki dveut esse des ptitès vaenes so on ri, pol raiwaedje des prés. Mins k' asteure, c' est l' no d' ene rowe ki monte sol

tiene, çou ki dzôrnêye ciste esplicâcion etimolodjike la.

Gn a ene sipepieuse biyobibliografeye di lu sol dierin limero d' Singulîs (4/2020, p. 4-6).

Jacques Dupuis

Il aveut « djouwé » dins l' fime da Zavî Istasse « Li langue åd dibout del linwe » [*Le bout de la langue*]. C' esteut on scolî des scoles di Bive (dispu 2003), la k' i disfindeut todi li rfondou (ci n' est nén tos les scolîs ki veyèt voltî cisse manire di scrire la, aprume cwand gn a des scrijhas målåjheys et des noûmots nén clairs sol côp). Come ancyin prof, i n' esteut nén schlintchire [*gauche, gêné*] po djâzer e walon di sudjets sincieus.

Adon-pwis, c' est lu ki moennéve li copinreye di Libin (k' a skepyî e 2015). Il apoirtéve todi on live u l' ôte a lére, et ene pitite idêye po-z è plaider e walon.

Li Bon Diu âye leus âmes a tos les deus.

Bate di mots walons ristitchâves e francès d' Walonreye

E 2021, avou « Li Rantoele » et dandjreus eto des ôtès gazetes, va-z esse adjinçnêye ene bate di mots walons ristitchâves e francès d' Walonreye.

Vos î ploz prinde pârt, tertos yet tertotes, ki ci soeye tote seule u tot seu, ubén avou des soçon·e·s, dins ene binde.

L' adierça d' èç bate la, c' est d' ristitchî sacwants mots d' walon e francès d' Walonreye. Come di djusse, çoula ecoraedjrè les Walons yet Walones a discovri on vî - et todi vicant - lingaedje del Walonreye, ki c' est l' lingaedje walon, nosse « divant-prumî » lingaedje, sapinse k' on dit cobén.

Ces mots la seront des cis k' egzistèynut dedja dins les motîs do walon, udon k' ont ddja stî atâvlés dins des bates di noûmots, u dedja eployîs dins des scrijhaedjes e walon ubén e francès avou do walon dvins. - Vos ploz don ratâvler des mots siervous pa ene sakî d' ôte, et vos ploz mete pa kî mins ci n' est nén oblidjî. C' est vosse tchuze et voste esplikêye ki sont djudjeyes.

Les mots seront relîs paski polant rintrer dins ene des categoreyes cial padzo :

1. Ene etimolodjeye interessante, nén cnoxhowe, ey a fé cnoxhe.
2. Li manke d' on mot d' francès corant volant dire parey (mins waitîz ki l' mot atâvlé n' âye nén trinte-shijh meyes sinses).
3. L' aidance do mot po comprinde on costé del tuzance walone.
4. Li rapoirt possible avou l' acsegnmint e l' Federâcion Walonreye-Brussele.

5. Li beaté (oyi, c' est tchaeconk si gosse, mins sayîz ki ça soune bèn dins l' oraye).

Po pârticiper, i fât seulmint evoyî les mots ki vos âroz tuzé divant li 30 di setimbe 2021 a 5 eures di l' après-nonne, a cist emile ci : nicolaspaultilkin@gmail.com (li sicretaire do djuri del bate). Pârticipâcion acceptâve a pârti d' on seu mot. Ci n' est nén Mouze et les vâs !!! [*pas la Meuse et toutes ses vallées = pas la mer à boire*].

Nén rovî di scrire li categoreye po tchaeke mot.

Po bèn fé, les mots (walons) divrènt esse metous dins ene fråze (e francès). Li mî, si vos l' poloz fé, ci sereut di l' eredjistrer et di nos avoyî l' fitchî odio. Vosse fråze pout esse d' on livea sociolinwincieus « sotnou » [*français soutenu*]. Sins obligâcion.

Vos propôzucions seront, adon, préjheyes pàs cwate djudjes do djuri, ki dinront les rizultats viè l' fén d' l' anêye ; dj' ô bèn, etur octôbe eyet decimbe 2021.

Les djuris reliront deus mots po tchaeke categoreye ; dj' ô bèn k' gn ârè dijh mots wangnants. I seront riprindous dins puzieurès gazetes. Ces gazetes la dimandront eto a leus lijheu·se·s di les dire cwand i djâznut francès avou des ôtès Walons (et minme des nèn-Walons). Houte di çoula, les wangnants vont, azâr, riçure des bistocaedjes : des lives e walon ey on gros biyet u l' ôte. Li ci k' ârè askepyî l' meyeu mot del bate wangnrè ddja 100€.

Po pus di racsegnes riwaitant l' bate, gn a on spepieus reglumint, e francès, sol waibe « Berdelaedje » (loukîz p. 23).

Les crakes di nos conteus et conteuse

A ç' pris la !

C' est ene feme ki mousse divins on botike di fene lindjre.

Si ome li rawåde a l' ouxh.

Après ene dimeye eure, ele drove l' ouxh et dit :

- Poyon, dj' a trové on foirt bea coirsaedje, mins i costêye septante-cénk uros.

- O ! A ç' pris la, leyîz les pinde !!!

Bén d' acoid, tizôtes deus !

Djôzef et Fernand, deus indjenieurs ki ovrèt eshonne e l' minme eterprijhe, veyèt ariver ene novele sicretaire, ene bele grande et blonde crapåde ki s' lome Brijite.

Ene samwinne pus târd, Djôzef dit a Fernand :

- Dji t' è va dire ene boune. Dj' a coûtchî avou Brijite !

- A ! et c' esteut cmint ?

- Bén, nén teribe ! Avou m' feme c' est brâmint mî !

Kékes djoûs pus târd, Fernand dit :

- Djôzef, mi avou, dj' a coutchî avou Brijite.

Et s' camaeråde, k' a todi l' pîce po mete e trô :

- Come il est binamé ! Note ki - t' èm pous croere - n a brâmint des omes k' endè frént ostant !

Christian Thirion, li 25 di fevrî 2021.

Tchampion d' tir

Li tchampion d' tir à fizik va adlé li ptit Louwis a Mierdo, po vey s' i n' âreut nén ene boune lunete po s' fizik di concours.

Li ptit Louwis n' esteut nén la et c' est l' novea apurdisse ki vént siervi l' tchampion.

- Dj' esteu vnou po ene novele lunete po m' fizik di concours, dit-st i l' tchampion.

- Abén ! vola djustumint on novia modele k' on-z a rçû âdjourdu à matén, respond-t i l' djonne ome.

L' ome vîreut bén sayî l' usteye divant d' l' atchter et l' apurdisse lyi dit :

- Veyoz l' bastimint lâvâ al copete do tier ? C' est m' mâjhon. I n a bén troes kilometres. Vos n' ôz k' a waitî e l' lunete, et vos l' vieroz come s' ele sereut di l' ôte costé del voye.

Li tchampion apice li lunete, i waite on moumint et i dit :

- Vos avoz râjhon, on voet tot come si on-z î sereut. Et dji voe minme èn ome ey ene feme tot nous e plantchî.

Li martchand lyi rhape li lunete foû des mwins, tape on côp d' ouy et dvént blanc moirt. I court avié l' ârmâ et prind deus bales e ridant.

- Vola, dit-st i à tchampion, si vos metoz l' prumîre bale e l' tiesse di m' feme et l' ôte e

Djôzef :

- Et cwè, ki diss ?

- Ebén, t' aveus râjhon ! Avou t' feme c' est brâmint mî !

Cwand on rmete djin a biesse...

C' est deus djonnès crapâdes ki s' pormoennèt so l' boird di Mouze.

Tot d' on côp, ele veyèt on tchén k' a toumé a l' aiwe et ki n' sait pus rmonter so l' bate.

Ene des deus crapâdes bodje ses solés et s' cote, et potche a l' aiwe, et rmonde li tchén.

Tote binâjhe, li biesse si ctape et fwait aler s' cawe.

- Rilouke come i fwait aler s' cawe po t' dire merci !

l' usteye da l' ome, vos âroz li lunete po rén !

Li tchampion riprind l' lunete, il armêye li fizik, i lugne :

- Schoûtez bén, dit-st i à martchand, dji pinse bén k' avou ene bale, dj' âreu assez !

André Mottet, li 19 di fevrî 2021

Do politicmint comifât, racontâve às efants (ça dvént ene râlisté !)

L' afrontêye

Gn aveut-st on côp ene camionete di police k' arivéve dilé ene mâjhon.

Gn a on policî ki va toker a l' ouxh.

I gn a ene kimere ki vént responde sins drovi l' ouxh.

- Kî çk' est la?

- C' est l' police.

- Cwè vloz vs?

- Dji vôrens bén câzer.

- A cwantes estoz?

- Nos estans nozôtes cénk.

- Ebén câzez inte di vozôtes !

Souzane Mahin, li 28 di fevrî 2021; oyâve so « Wikisourd » a « L' afrontêye ».

L' ABERTEKE

Des etiketes di plastike avou les **nos walons** di 45 **prodûts di vosse corti u di vosse djârdén** (waitîz p. 13).

Po ls awè, evoyîz 10 uros sol conte BE28 0017 0163 4220 da Pierre Manil, avou mincion : verdeures e walon.

Racsegnes : Rue Louis Jacques, 11, 5150 Florefe, tel. 081 445 642; emile: jacques.rihoux@gmail.com

Biyets d' oumeur e walon

siné « Èl-Gueuye-Noere » (on djonne sicrijheu e nosse gazete et bouteu so les waibes Wikipedia)

Lijhoz lzès so <https://belletristica.com/en/users/2124-el-gueuye-noere#works>

Vos avoz eto des hårdêyes eviè les tecses, onk pa onk, sol djâspinreye « Berdelaedjes »

Vos idêyes po ramidrer les tecses sont les bénvnowes. Racsegnes : lianarchisse@tutanota.com

Djâzante waibe des pârlers d' Beldjike

Li mape del Beldjike (<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>) aveut, à 7 di mâss 2021, **swessante-ût eredjistrumints walons** (21 sol province di Nameur, 21 sol Lussimbork, 13 so Lidje, 8 sol Hinnot et 5 sol Roman Payis).

Po Lidje, Transene, et Djmepe-so-Sambe, gn a deus modêyes, ene des deus sicrîte e rfondou. End a minme 3 a Nameur.

Pol Hinnot, fât radjouter 5 ponts picârd; pol Lussimbork, 3 gâmès et 5 lussimbordjwès; po Nameur, on pont tchampnwès; po Lidje, 6 ponts ripouwaryins.

Sol Flande, gn a 3 eredjistrumints wess-flaminds, 2 e tixhwès braibançon et 5 e limbordjwès. Po Brussèle, gn a on pont e « *brussels vloms* » et on pont e francès brusselwès « Beulemans ». Dins l' vijhnâve, gn a eto 4 ponts sol Zelande, et deus so les Ârdenes franceses.

Les ponts walons ont stî eredjistrés pa Lucyin Mahin (47), Philippe Boula (8), Jean-Philippe Legrand (6) Bernard Thiry (6) u pàs djâzeus k' ont-st atôtchî direk li waiburlin (1).

Sol tévé waloncâzante (VoBuze [YouTube])

Veyâve a pârti d' l' Aberteke <http://aberteke.walon.org> u so ene ricwirrece (Gogueuye u ene ôte) tot tapant Youtube / walon / Lucien Mahin.

Les dierinnès videyos di scolaedje do walon ont stî rashonnêyes so ene seule tchinne : <https://www.youtube.com/channel/UCDMFF5krTuQi9WmRbUd23qg>

Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene

<http://www.museedelaparole.be/>

Po l' emission « Foû des rays » (statêye dispu l' moes d' decimbe), on ratind des djoûs meyeus. Et les viyès emissions ont motoit disparexhou des fis.

Sol Daegntoele waloncâzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-câzante, vîs limeros del Rantoele. Li waibe contént ossu ene coleccion d' tecses e walon, et deus rilêyes di scoles po ls efants : Les scoles da Djihinne (90 luçons) et les scoles da Souzane (17 luçons avou des videyos).

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure **13.939** ârtikes (à 3 d' mâss 2021); <http://wa.wikipedia.org> (on disface des pâdjès ridiswalpêyes sol Wiccionaire).

Wiccionaire

Tos les mots d' totes les langues esplikés e walon : <http://wa.wiktionary.org>

N aveut **26.462** ârtikes à 3 d' mâss 2021, inte di zels, 22 421 fok pol walon.

DTW

Diccionaire di tot l' walon: <https://dtw.walon.org/>.

À 5 di decimbe 2020, gn av **31.926** intrêyes.

Wikisourd

<https://wa.wikisource.org/>

Dispu fén decimbe, li wikisourd walon a divnou **ene waibe a pârt** (novele adresse roci âdzeu). Vos î ploz mete des tecses e walon foû abon-droets (vîs scrijhaedjes ki l' oteur est moirt dispu 70 ans) u **des scrijhaedjes da vosse**. Totes les ortografeyes sont-st acceptêyes. Si on rcandje on seu coma, on fwait ene novele pâdje, loyeye al prumire. Målureuzmint, on n' î sait pont fé d' conteur di pâdjès po vey l' avancixhmint.

Asteure, les videyos di respondas d' waloneus, pâr les cis ki djâznut rade, filmés pa Lucyin Mahin, sont purade metowes so Wikisourd, avou l' tecse padzo (come les cis des pâdjès 16, 18 et 20). Alez sol mwaisse pâdje, pu tapez : « Category:Ouves avou des videyos veyâves direk »

Fesbok walon

Pâdjès « Fesbok » avou beacôp do walon : Payis condruze, Jean Goffart, Blawète, Djozewal Rabulets, Tchafète et Tchafiaud.

Berdelaedjes

<http://berdelaedje.walon.org/>

Sudjets al disbate; dimande di mots; kesses so li rfondaedje. Droet do djeu del bate Tilkin (p. 21).

Li waibe des rvuwes walones...

...a rweri do Corona economike; on î a rmetou les dierins racourtis di nosse Rantoele-gazete <https://www.revues.be/li-rantoele>

Rantoele 97

Bontins 2021

Ratacaedje à Covite 19 (Tibî Meyî)	p. 3
Vôtaedjes e l' Boliveye (DAT, PhBdM & LM)	p. 4
Pont d' tchance po Rawoul (Samuël Dumont)	p. 5
72.020 uros pol walon (Lucien Mahin)	p. 6
Fime d' imådjes (aziyatike ?) (Souzane Mahin)	p. 7
Do djårdén à corti (Michèle Herlin)	p. 7
Fé come les Kebecwès (II) ? (Georges Staelens)	p. 8

Belès-letes

* Fé ça inte deus vatches (Jacques Desmet)	pp. 9-10
* Novele di Sildaveye (Lucien Mahin)	p. 10 & 15
* La l' veye k' è va (Souzane Mahin)	p. 16
* Ti pous bouxhî (André Gauditiaubois)	p. 16
Pådjes di couleur	
* Prétins e-n imådjes (J.P.V.O. & L.M.)	p. 11
* AEC (Binde d' Imådjes) (VI) (J. Schoovaerts)	p. 12
* Verdeures et fruts e-n imådjes	p. 13
* Fotofâves (J. Goffart & C. Thirion)	p. 14

Atelêye-godén (Claude Snaps)	p. 17
Salâres di 1920 (Richard Joelants)	p. 17
L' Andri do Mont et les bates di recitaedjes	p. 18
Rastrindoz, savoz ! (live Bernard Van Vynckt)	p. 19
Teyâte às Înes (Claude Marneffe)	p. 20
Waloneus revoyes / Bate Tilkin	p. 21
Crakes (C.T., A.M. & S.M.)	p. 22

